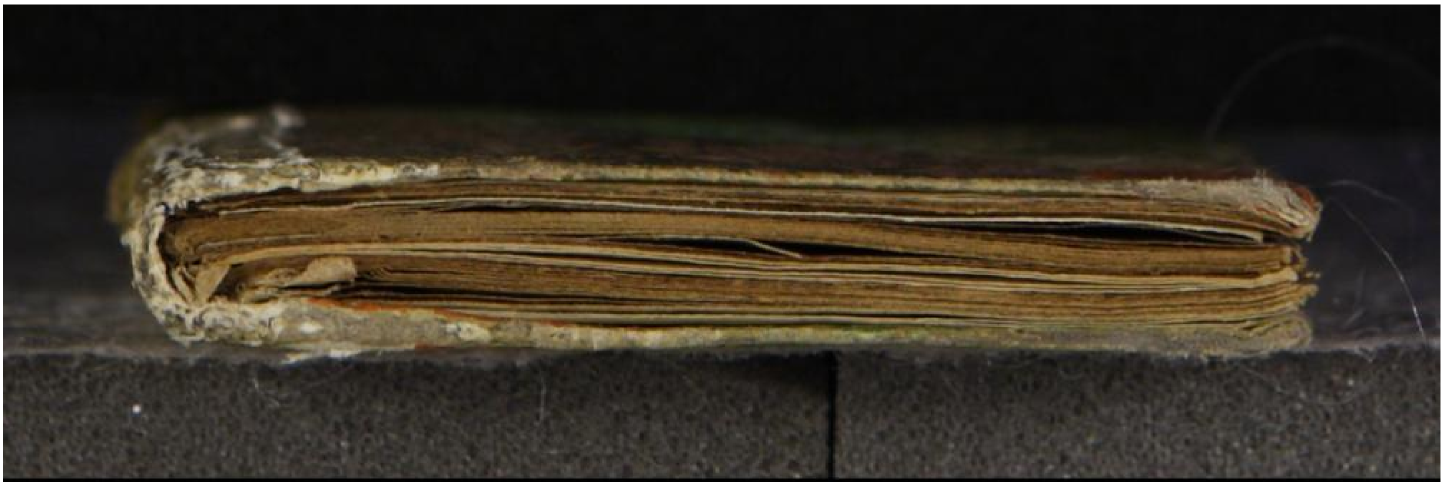
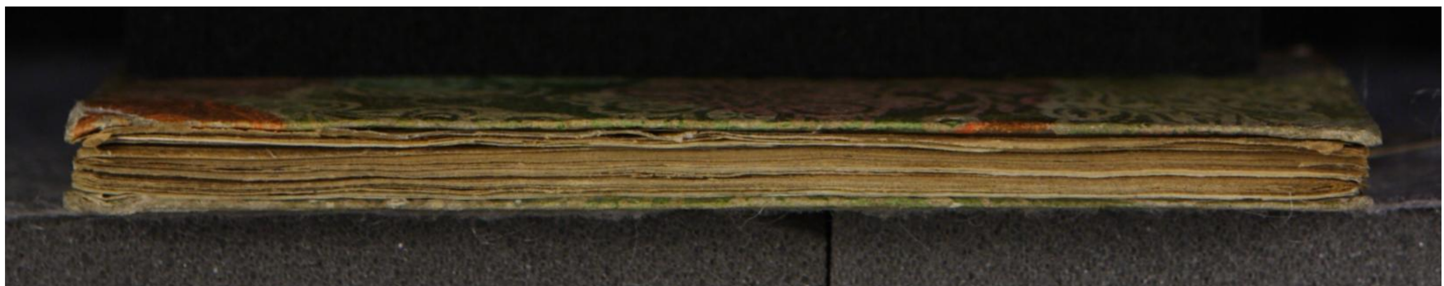

373

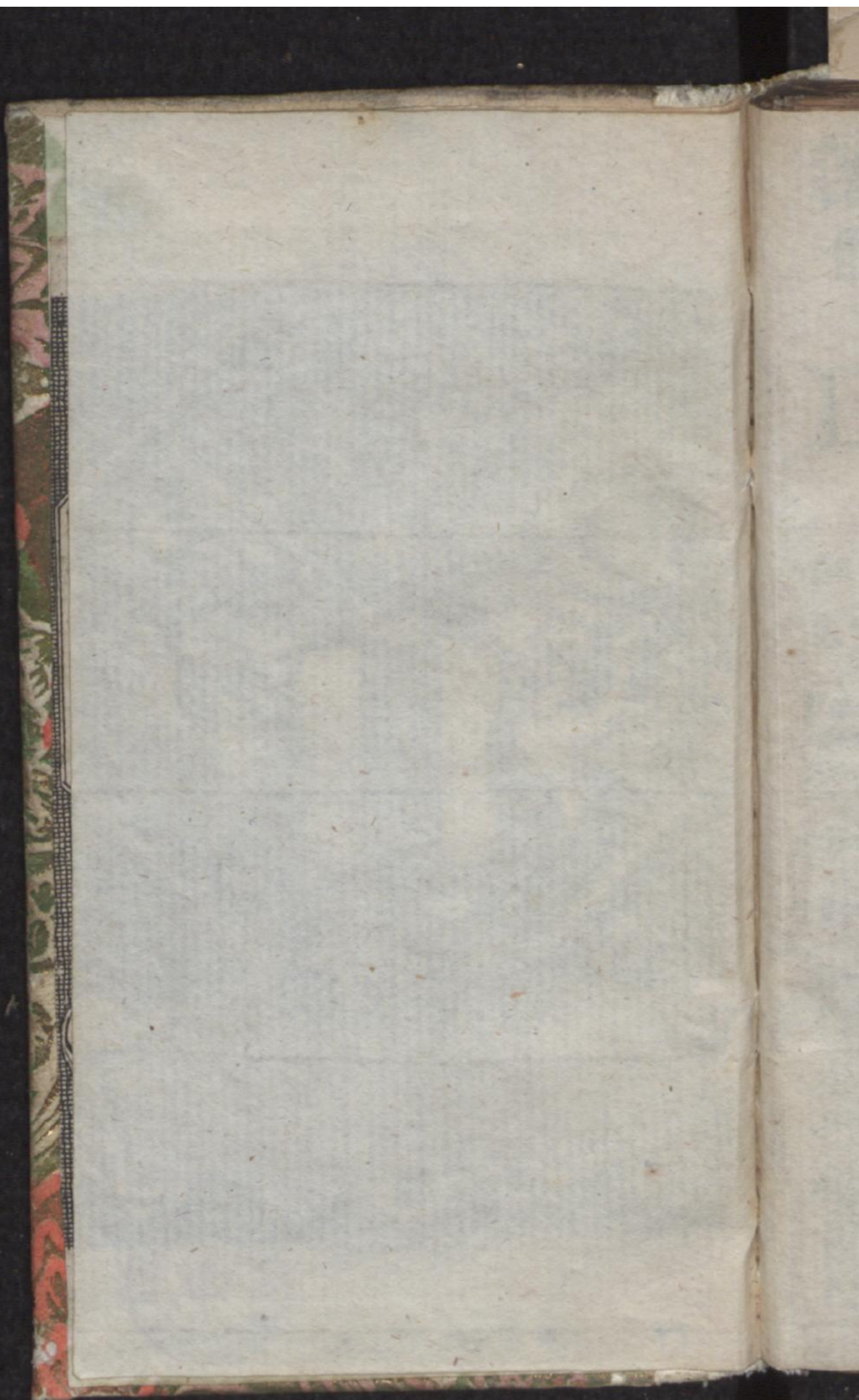

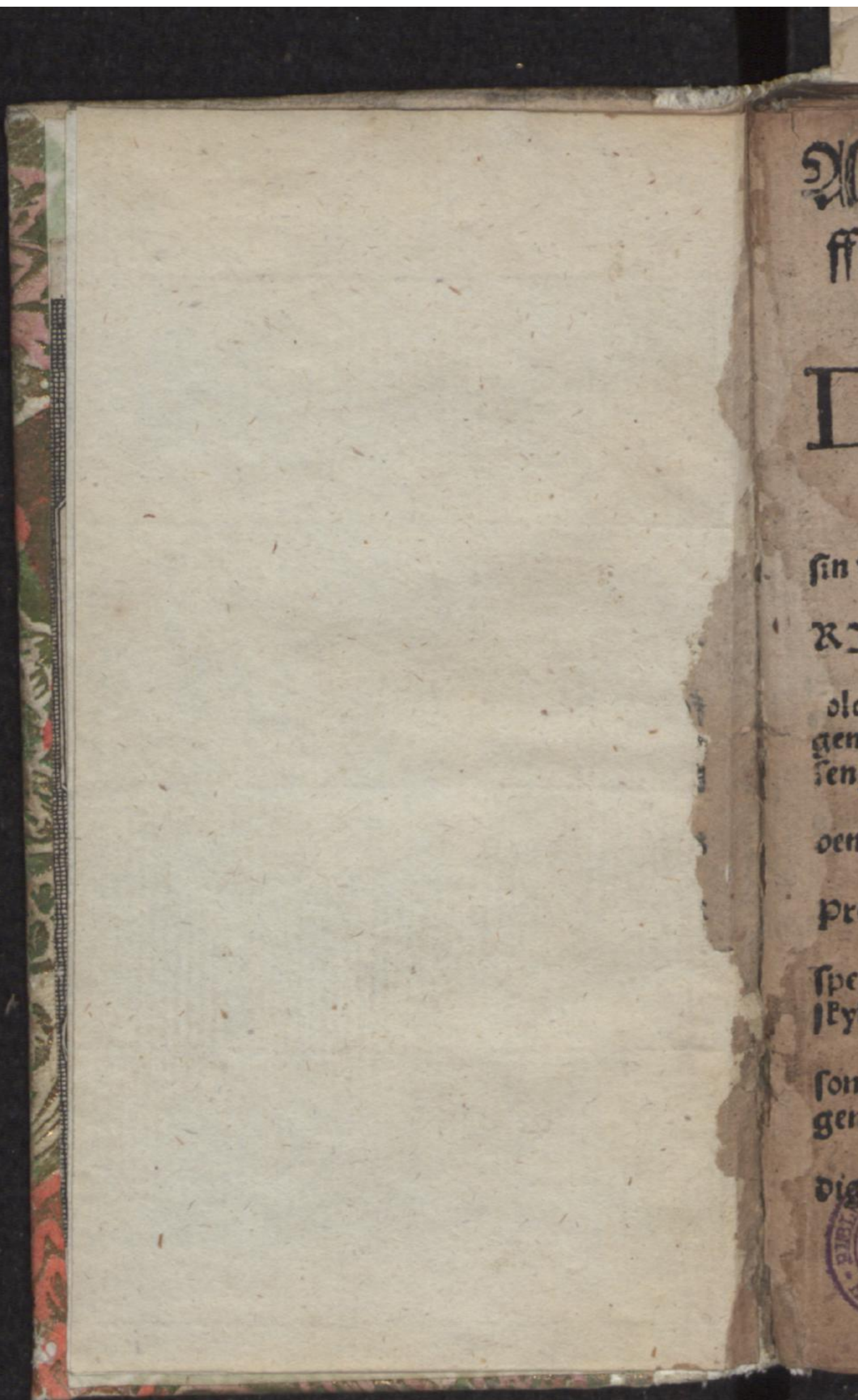

M. Fischer fecit

BIBLIOTHECA REGIA HAFNIENSIS

Alle deße effter scre-
ffne stycker oc Artickle fin-
dis vdi denne Bog.

DE X. Guds Bud met en vdleggelse.
Vor Christelige Tro vdlagt.
Vor Herris Bøn/ver Fader.
Det hellige Sacrament Daab / met sin vdleggelse.
Aalterens Sacramente vor HERRIS Jesu Christi legoms oc blods.
En vnderuißning/ huorledis vngt folck oc børn/ skulle haffue dennem morgen oc afften / naar de opstaa oc gaa til sengs.
Et skønt Benedicite oc Gratias aff den hellige scrifft.
Huorledis Bisper / Sogneprester oc Predickere skulle staa deris embede fore.
Huad menigheden oc almuen ere Bisperne / Sognepresterne oc Predickerne skyldige.
Om Herrer/ Konger oc alle dennom som haffue bezalning offuer verdsens regemente.
Huad vnderdanere ere Herrene skyldige.

Huorledis Giffte Mend oc Quin-ner / som leffue sammen i Echteskaff skulle forliges oc omgaas.

Huorledis foreldrene oc børnene skul-le bewise dennom mod huer andre.

Huorledis Suenne// Drenge / Piger oc Arbeids folck skulle holde dennom mod deris Hosbonder oc Hosbonderne mod dennom igien.

Huorledis vngt folck/Enker oc Iom-fruer skulle rettelig leffue for Gud.

En beslutelse/ huorledis alle Christ-ne skulle holde dennom mod hueran-dre.

En Trobog/ vdi huicken der læris at viie brudfolck paa danske.

En Døbebog for de enfoldige Prest-mend/huorledis de skulle døbe børn.

Oc til det siste/ En marcklig vnder-uisning / huorledis enfoldigt folck skal screffte.

Doct.

Doct. Marti. Luther ynſker alle tro fromme Sognepreſter oc Predickere/ naade barmhertighed oc fred i JEſu Chriſto vor HERRE.

DEn arme ælendige trang oc nød mand paa klager/ſom ieg nu nylige haffuer forfaret/ der ieg for oc ſaa en Viſitator/ haffue nød oc tuinget meg til at lade denn Catechiſmum eller Chriſtelige lerdom i ſaadan en liden ſlæt entfoldig form vdgaa.

Hielp Gud/ huilcken ſtoer iammer ieg ſaa at den menige mand kand aldelis inter aff den Chriſtelige lerdom/ beſynderlige paa Landsbyerne oc huor vbeſkickelige oc vduelige ganſke mange Sognepreſter ære til at lære/ Oc de ſkulle dog alle hede Chriſtne/ oc ære døbte/ oc nyde oc bruge de hellige Sacramente/ de kunde dog hwercken deris Pater noſter/ ey heller Troen/ ey heller

de X. Guds budord / Men de leffue hen lige som fæ oc vskellige Creatur / Oc nu Euangelium er kommet / haffue de kaastelige oc mesterlige lærd / at miss-bruge alt frihed.

O J Biscoper / huad ville i dog endelige swære Christo ? at i haffue saa skendelige ladet folcket hengaa / oc icke be-uist eders embede et øgeblick / det i saa all vlycke / i twinge folcket til en part aff Sacramentet / oc til eders menniskelige lærdom oc skøde dog inter effter om de kunde deris Pater noster / Credo / de X. Guds Budord / eller nogit aff Guds ord / O ve ve eder til euig tid.

Derfor kiære herrer oc brødre ... re Sogneprester oc Predicanter, ... ffue der for Gudsskyld / at i vile aff hiertet vaare paa eders embede / oc for-barme eder offuer det arme folck som eder er befalet / oc hielpe oss at indlære folckit / oc besynderlige vngdommen denne lille Catechismum, oc huem der icke bedre for-maa / tage seg denne taffle eller form fo-re / oc den vdti for folcket ord fra ord / som her effter staar.

For det første skal Predickeren ta-ge seg vare for atskillig text oc form / i huilcken de X. Guds Budord / Troen / Fader vor / oc de hellige Sacramente

ere

ere vdsætte / Men skal tage for seg ett slag form / oc der ved bliffue / Oc altid driffue den samme / et aar som ett an-der / Thi det vnge oc vforstandige folck maa mand alt lære med et slag text oc en form / Ellers vorde de aldelis vil-de / oc intet kunde begribe / naar mand i dag saa / oc effter et aar anderledis vil lære lige som mand vilde det forbedre / oc bliffuer dog der med spilt bode møye oc arbeyde.

Dette haffue vore kiære forfædre vel fornummet / i det at de haffue altid bru-git Fader vor / Troen / de X. Guds Bud-ord vid en maade / Derfore skulle wi oc [illegible] lære vnge oc enfoldigt folck saadan-ne, [illegible] at wi icke forvandle en staff-[illegible] eller noget gennom fore oc regne op / anderledis et aar end et andet / Det [illegible] maa du vdvelie deg en form huilcken du vilt / oc bliff der vid altid.

Men naar du predicker for de lær-de oc forstandige / da maa du bewise dyn konst oc giffue desse stycker fore saa her-lige oc saa mesterlige som du kand. Men hoss det vnge folck skalt du bruge een euig maade oc form / oc lære den-nom for det aller første disse stycke / som er de Thi Guds Budord / Troen / Fa-der vor / etc. hen effter texten ord fraa

 ord /

ord / at de kunde det ſaa telye effter deg oc lære vden at.

Men dennom ſom icke wille lære deſſe ſtycke / ſkal mand ſige at de forſwerie Chriſtum / oc ære icke Chriſtne oc ſkulle icke ſtædis at gaa til Sacramentet / ey heller at holde nogit barn til dob oc Chriſtendom/ eller bruge noget ſtycke aff den Chriſtne frihed/ men ſlæt ſkulle forwiſes heim til Pauuen oc hans official/ ſiden til dieffuelen ſielff. Der til med ſkulle oc forelderne oc hußfæderne forbyde oc næcte dennom at æde oc dricke oc giffue dennom til kende / at Førſten vil lade driffue vdaff lander / ſaadanne haardnackede menniſke.

Thi end dog mand kand ingen twinge til troen/ dog ſkal mand [illegible] [illegible] boden der hos/ at de kunde vide huad ret oc vræt er / oc huorlunde de ſkulle leffue oc nære dennom hoſs dennom ſom de bo hoſs / Fordi huo ſom vil bo oc bygge i en Stad/ hannom bør at vide oc holde Stads rætten ſom hand vil nyde oc bruge / huad heller hand tror / eller er en ſkalck i ſit hierte.

For det andet / Naar de vel kunde texten/ ſaa ſkulle de lære dennom oc ſaa den rætte forſtand oc vdtydning / at de kunde vide huad det er ſagt/ oc tag atter igen

igen for deg denne taffle/ eller en anden kort enfoldig form huilcken du vilt oc bliff der hoss/ oc foruend det icke med en staffueise/ lige som tilforn er sagt om texten/ Oc tag deg der tyd oc stund till/ Thi det er icke behoff/ at du tager alle stycker fore paa en tid/ men et stycke effter et andet/ Naar de forstaa nu vel det første Budord/ saa tag det andet for deg/ oc saa frem at/ Ellers om du vilt hasteligе offuerfare dennom/ saa beholde de icke et aff dennom.

For det tredie/ Naar du haffuer nu lærd dennom saadan en liden kort Catechismum/ saa tag deg oc saa den store Catechismum fore/ oc giff dennom videre forstand/ der kand du bedre vdty huert Budord/ huer bøn/ oc huert st[illegible]e serdeles for seg/ med deris maangfoldige gierninger/ nytte/ fromhed/ fare oc skade/ lige som du finder for deg i mange bøger som ere der om giorde.

Oc besynderlige skalt du vd i det budord som mest er behoff hoss dit folck Exemplum. Det Siuende budord om skyld oc tyffueri skalt du haardelige vdty for haandwerckes folck/ oc for dennom som købslaa/ ia oc saa for bønder oc for tiæniste folck/ Thi hoss saadant folck/ er mest alle haande vtroskaff oc tyffueri.

Item / Det Fierde budord skalt du
lære oc predicke for børn oc for den me-
nige almue / at de ville lade dennom fin-
de stille, tro, hørige / lydige oc fredsam-
melige, etc. Oc her maa du indføre aff
scriffren mange exemple huorlunde Gud
haffuer straffet saadane offuertrædere
eller oc velsignet dennom som icke brøde
mod disse Budord.

Item / Besynderlige skalt du vdry-
det Fierde Budord for øffrighed / oc for-
elderne / at de regere seg vel / oc holde de-
ris børn til Skole / Oc det med beuis-
ning aff scriffren / at de ere plictige det
at gøre / oc huilcken forbandit synd det
er / om de det icke gøre / Thi de omkuld-
kaste oc ødelegge der med baade aan-
delig oc verdslig regement / lige som de
argeste Guds oc menniskens fiender oc
forrædere / Oc læg dennom det vel vd /
huor græselig stor skade at de gøre / om
de icke hielpe at holle børn til at vorde
Sognepræster / Predicanter / Scriffue-
re, etc. at Gud vil suarlige derfore straf-
fe dennom / Thi det er her behoff at pre-
dicke. Forelderne oc øffrigheden synde
nu saa storlige der i / at der er icke aff at
sige. Dieffuelen haffuer nogit græseligt
i sinde der med.

For det siste / Efftherdi at Pauens
tyranni

tyranni er nu nederlagt / da ville de icke lenger gaa til Sacrament / men det foracte / her er atter behoff at vdty / dog med denne besked. Wi skulle ingen mand twinge til troen / eller til Sacrament / Ey heller nogit bud / tiid eller stæd der til beskicke. Men saa skulle wi predicke / at de ville selffue / vden vort bud oc befaling trenge dennom der til / oc twinge Sognepresterne til at ræcke dennom Sacramentet / Huilcket mand kand giøre / naar mand saa siger / Huo icke begerer Sacrament i det mindste iij. eller iiij. gange om aarit / da er det at besørge / at hand foracter Sacramentet / oc er icke et Christet mennniske / Lige som den er icke een Christen / der icke tror / eller hører Gudz hellige ord oc Euangelium / Thi Christus sagde icke / det lader / eller det foracter / men dette gører saa offte som i dricke / etc.

Hand vil sandelige at det skal gøris oc icke ladis eller foractis / dette gører siger hand.

Men huo icke megit acter Sacramentet / det er et tegen at hand ved intet at sige aff synden / legommit / dieffuelen / verden / døden / fare / helffuede / det er / hand tror intet saadant at være til / end dog hand ligger ind suncken der i /

 op til

op til bode ørene / oc hører dubelt dieff-
uelen til.

Tuert om igen / saa haffuer hand icke behoff naade / lyff / Paradis / Himmerige / Christ / Gud / eller nogit got / Thi der som hand trode at hand hagde saa megit ond / oc hagde behoff saa megit got / da foractede hand icke saa Sacramentet / met huilcket hand kunde vnduinge det onde oc faa det gode / Mand hagde icke heller behoff met nogit bud / at tuinge hannom til Sacramentet / men hand komme vel selff løbende der til / oc tuinge seg selff / oc dreffue deg til at du motte giffue hannom Sacramentet.

Der for skalt du intet bud gøre her aff som pauuen giort haffuer / Men vdret vel det gaffn oc skade / nød oc fromme / fryct oc fare i det hellige Sacrament / saa komme de vel selffue / oc tuinge deg til at geffue dennom Sacrament / Komme de icke / saa lad dennom fare / oc seg dennom / at de høre dieffuelen til / i det at de kunde icke acte deris store nød / Ey heller Guds naadige hielp oc trøst / Men der som du dette icke vdryer / eller du gøre et bud der om / saa er det din skyld at de foracte Sacramentet. Hui skulle de icke bliffue ledige oc fule / der som du soffuer oc tier stille /
Der-

Derfor haff act der paa kiere Sogne-
prest oc Predickere.

Vort embete er nu vordet langt en anden ting / end det vor i pauue dommen / Det er nu en aluorlig oc nyttelig ting / derfor haffuer det oc større møye oc arbeyde / fare oc freskelse paa seg / oc der til med liden løn oc tack her i verden. Men Christus vil selff være vor løn / om wi arbeyde trolige. Der til hielpe oss al naadens Fader / hannom skee loff oc tack til euige tid / Ved JEsum CHRJstum vor HERRE Amen.

De x. Guds budord / som en Husfader sine tyunde enfoldelige vnderuise oc lære skal.

Det Første Bud.

Denne Figur staar Exodi XXXII.

Du skalt icke haffue fremmede Guder.

Huad er det? Suar.

Wi skulle fryete oc elske Gud/ offuer alle ting / oc oss allene paa hannom forlade.

Det Andet Bud.

Denne Figur staar Leuitici XXIIII.

Du skalt icke vnytteli bruge den HERRE Gud naffn.

Huad er det? Suar

Wi skulle fructe oc elske Gud, wi icke ved hans hellige naffn bande/suerge/gøre troldom/lyue eller besuige/Men i all vor nø/ samme Guds hellig naffn paa kalle/ tilbede/ loffue oc tacke.

Det Tridie Bud.

Denne Figur stor Numeri. XV.

Kom ihu at hellig holde
in huile dag.

Huad er det? Suar.

Vi skulle fryste oc elske Gud/ at wi icke for smaa eller forsømme hans hellige ord / Men det samme helligt holde / det gierne bode selff høre/ oc andre det lære.

Det

Det Siette Bud.

Denne Figur staar II. Samuelis XI.

Det Siuende Bud.

Denne Figur stor Josue VII.

Du skalt icke stielæ.

Det Ottende Bud.

Denne Figur ſtor Danielis XIII.

Du ſkalt icke bære falſ Vidneſbyrd mod din neſte

Huad er det? Suar.

Wi ſkulle frycte oc elſke Gud/ at wi vor neſte icke falſkelige be-lyue/ forraade/ bagtale/ berycte/ Men hannom vndſkylde oc or-ſage/ Tale hannom got paa/ oc vende all ting til det beſte.

Det

Det Niende Bud.

Denne Figur staar Gene. XXX.

Du skalt icke begære din Nestis huss.

Huad er det? Suar.

Wi skulle frycte oc elske Gud/ At wi icke met nogen list legge oss effter vor Nestes arffue eller huss / oc drage dettil oss met et skin / som sines at haffue nogen

ræt

ræt met seg / Men heller være hannom behielpelig oc tienstac-telig / at hand motte det be-holde.

Det Tiende Bud.

Denne Figur staar Genesis XXXIX.

Du skalt icke begære din Nestis Hustru/ Suend/ Pi-ge/ Fæ/ eller nogit det hansz er.

Huad

Huad er det? Suar.

Wi skulle fryctc oc elske Gud / at wi vor neste hans hustru/hussinde oc tyunde eller fæ / hannom ey aff forraske / afftrenge eller foruende / Men heller raade oc tilholde dennom at bliffue hoss hannom/ oc gøre den deel dennom bør at gøre.

Huad siger nu Gud om alle disse budord? Suar.

Saa siger hand Exodi xx.

Jeg er HERRE din Gud / sterck nock / som ingelunde kand lide at du haffuer fremmede Guder der besøger fædernis ondskaff paa børnene / ind til tridie oc fierde led / dennom som

meg

meg hade. Men mod dennom som meg elske oc holde mine Budrod / giøre ieg Barmhiertighed i Tusinde led.

Huad er det? Suar.

Gud hand truer at ville straffe alle dennom som desse Budord offuertrede oc forkrencke / Derfor skulle wi frycte for hans vrede / oc icke giøre mod saadanne Budord. Her hoss loffuer hand naade oc alle got / alle dennom som saadanne Budord holde. Derfor skulle wi hannom elske oc betro / oc gierne giøre effter hans befalning.

Den Hellige Tro / som en Husfader skal vnderuyse sine tyunde endfoldige / oc dennom dem lære.

Den Første Artickel/om vor skabelse.

Denne Figur staar Genesis. I.

Jeg

JEg tror paa Gud Fader Almectige / Himmelens oc Jordens skabere.

Huad er det? Suar.

Jeg tror at Gud haffuer skabt meg oc alle Creaturer / haffuer giffuit meg liff oc siæl / øyen / øren / oc alle ledemod / Fornufft / oc alle sind / oc end nu ved macthholder / Der til klæder oc sko / æde oc dricke / huß oc gard / hustru oc børn / iord / fæ oc alt gods / forsørger oß riglige / oc daglige med al denne liffuis nødtørt oc næring. Mod all farlighed beskermer / oc for alt ond beskytter oc beuarer / Oc det alt sammen aff idel Faderlig Guddommelige godhed oc barmhiertighed / for vden all min fortiæ-

niſte oc verd ſkyld / Forhuilcket alt ſammen ieg er ſkyldig hannom at tacke oc loffue / oc derfor hannom at tiene oc lydig at vere / Det er viſſelige ſant.

Den Anden Arti-ckel/om vor Genløſſelſe.

Oc paa Jeſum Chriſtum hans eniſte Søn vor HERre

HERRE / som er vndfangen aff den Helligaand / fød aff Jomfru Maria / pynt vnder Pontio Pilato / Korsfest / døde oc begraffuit / Neder foor til helffuede / tredie dag opstod fraa de døde / Opfoor til Himmels / sider hoss Gud Faders almectiges Høgre Haand / Dæden er hand igen kommendis at dømme leffuendis oc døde.

Huad er det? Suar

Jeg tror at Jesus Christus sand Gud fød i euighed aff Faderen / oc saa et sand Menniske fød aff Jomfru Maria / Hand

er min Herre / der meg fortaffte oc fordømde Menniske haffuer igen løst / Forhuerffuit oc igen vundet meg fraa alle synder/fraa døden/oc fraa Dieffuelens vold / icke met sølff eller guld / Men met sit hellige dyre Blod / oc met sin vskyldige pine oc død / Paa det ieg skulde være hans egen / oc leffue i hans rige / vnder hans nom tiæne i euig retferdighed / vskyldighed oc salighed / ligeruis som hand er opstanden aff døde/ leffuer oc regnerer i euighed / Det er oc visselige sand.

Den Tredie Artickel / om vor Helliggørelse.

Denne

Denne Figur staar Acto. II.

Jeg troer paa den Helligaand / en Hellige Christelige Kircke / som er Helgens samfund / Syndernis forladelse / Legomes opstandelse / Oc det Euige liff / AMEN.

Huad er det? Suar

 Jeg

Jeg tror at ieg icke aff min egen fornufft eller krafft kand tro paa min Herre Jesum Christum / eller til hannom komme / Men den Helligaand haffuer kaldet meg / ved det hellig Euangelium / Opliust meg med sine gaffuer / Heller giort meg i den rette tro / oc siden beholdet ligeruis som hand oc saa den menige Christenhed paa Jorden kalder / forsamler opliuser / hellig giøre / oc i en sand tro til Christum beholder / J huilcken Christenhed / som er den hellig Kircke / hand daglige tilgiffuer meg oc alle tro Christne riglige alle synder. Oc paa domme dag skal opuecke meg oc alle døde / Oc meg med alle tro Christne / giffue et euigt liiff / Det er oc visselige sand.

Fader

Fader Vor / som en Husfader siue tyunde skal enfoldelig vnderuise oc lære.

Denne Figur stor Gene. I.

Fader vor som æst i Himmelen.

Huad er det? Suar.

Gud vil der met locke oss/ at wi skulle tro at hand er vor ræt-te Fader / oc wi hans børn / paa det at wi trøstelige / oc met all troskaff hannom bede skulle/ lige som kiære børn deris kiære Fa-der.

Den Første Bøn.

Denne Figur staar Exodi XX.

Helligt vorde dit Naffn.

Huad

Huad er det? Suar.

Det er vel vist / at Guds Naffn i seg sielff er allrede helligt / Men wi bede i denne bøn / at det hoss oss nyotte oc helligt vorde.

Huorlunde skeer det?

Suar.

Naar Guds ord læris puurt oc reent / Oc wi oc saa hellige / (som Guds Børn) der effter leffue / Der til hielp oss kiære Himmelske Fader. Men de som bland oss anderledis lære eller leffue / end effter Guds ord / de vhellige bland oss Guds naffn / Der for beskerme oss oc saa Himmelske Fader.

Den Anden Bøn.

Denne Figur ſtaar Acto. XI.

Til komme dit Rige.

Huad er det? Suar.

Guds Rige kommer vel ſielff/ vden vor bøn/ Men wi bede her/ at det motte oc komme til oſſ.

Huorlunde ſkeer det?

Suar.

Naar

Naar vor Himmelske Fader giffuer oss sin Helligaand / huilcken der giør det ved sin naade / at wi kunde tro guds hellige ord/ oc leffue der effter / her timelige / oc der euindelige.

Den Tredie Bøn.

Denne Figur staar Math. XXVII.

Din vilge skee paa Jorden som i Himmelen.

Huad er det? Suar.

Guds guddommelige naadige villie skeer vel for vden vor bøn. Men wi bede i denne bøn at den maatte oc skee i oss.

Huorlunde skeer det?

Suar.

Naar Gud alle onde raad oc villie sønderbryder oc hindrer / som icke ville lade Guds naffn hoss oss helliges / oc icke lade hans Rige fremkomme (som der er dieffuelens / verdsens oc vort legoms vilge) Oc hand styrcker oc stadelige holder oss i sine ord / oc i troen ind til døden / det er hans gode oc barmhiertige villie.

Den

Den Fierde Bøn.

Denne Figur staar Joh. VI.

Giff oss idag vort dag-
lige Brød.

Huad er det? Suar.

Gud giffuer end oc vel alle
onde Menniske deris daglighe
Brød/ for vden vor bøn/ Men
wi bede her/ at hand ville giff-

ne oss den verstand / at wi mot-
te visselige vide / at det daglige
brød wi fødis aff / giffuis oss aff
Gud / oc at wi motte være han-
nom tacknemmelige for saadan-
ne velgierninger.

Huad heder da dagligt brød ?

Suar.

Dagligt brød kaldis alt det der
til liffs næringe oc nødtørtig-
hed behoff giøris / Som er æde /
Dricke / Klæder / Sko / Huss /
Gaard / Ager / Fæ / Penninge /
Gods / En from dannequinde /
Gode lydige Børn / Oc villigt
folck / Fromme oc tro herskaff /
God oc mild regemente / Gode oc
sund luct / Fred / Sundhed / Tucht /
ære / Gode venner / Tro nabo / oc
andet saadant.

Den Femte Bøn.

Denne Figur staar Matth. XVIII.

Oc forlad oss vore skyl-der / som wi forlade vore skyldere.

Huad er det? Suar.

Wi bede her at vor Himmel-ske Fader vilde icke ansee vore synder / oc icke for deris skyld

 for-

forsage vor bøn / Thi wi ere icke
verde det aldermindste wi bede
om / oc heller det fortient haff=
uer / Men at hand vilde giffue
oss det alt sammen aff sin naade
oc barmhiertighed / fordi wi
daglige megit synde oc fortiene
intet andet end straff oc plage /
Saa ville wi dog gierne forlade
igen aff hiertet / oc giøre vel
mod dennom som haff=
ue syndet mod
oss.

Den Siette Bøn.

Denne Figur staar Mat. 4.

Oc leed oss icke i frestelse.

Huad er det? Suar.

Sandelige / Gud frester ingen / Men wi bede her / at Gud vilde oss foruaare oc opholde / saa at dieffuelen / verden / oc vort eget legame / skulle oss icke bedrage oc forfare i vantro /

miss-

misshaab / oc andre store skendseler oc laster / Oc der som wi worde end der med forsøgte / at wi dog endeligs kunde vinde oc beholde seier.

Den Siuende Bøn

Denne Figur staar Matth. 15.

Men frels oss fraa ond.

Huad er det? Suar.

J denne

J denne Bøn bede wi lige ſom i en Summa / at vor Himmelſke Fader vil frii oſſ fraa alt ond / baade til liff oc ſiæl / Gudtz oc ære / oc paa det ſiſte naar vor tiid kommer / ſkicke oſſ en ſalig endelygt / oc met ſin naade tage oſſ fraa denne elendighed til ſeg i Himmelen.

Amen.

Huad er det? Suar.

At ieg ſkul viſſelige vide / at diſſe bøner ere din Himmelſke Fader behagelige oc tacknemmelige / thi hand haffuer ſielff befalet oſſ ſaa at bede / oc der til loffuit at hand vil oſſ høre.

Amen. Amen.

Deter / Ja Ja / det ſkal alt ſaa viſſelige ſkee.

Om

Om Daa-
bens Sacramente / oc huad en Hussfader sine tyunde enfoldige der om vnderuise oc lære skal.

Det Første.

Huad er Daaben? Suar.
Daaben

icke men Guds ord som i oc med vandet er / oc den tro som tror saadanne Guds ord i vandet / Thi at vden Guds ord / er vandet slæt vand / oc ingen Dob / Men med det Guds ord er det et Dob / det er / eet naadeligt leffuendis vand / oc en ny fødsel i den Helligaand / som Sanct Pauil siger til Titum i det Tredie Capittel.

Ved igen fødselsens vandbad oc den Helligaands førnielse huilcken hand haffuer vdgiffuit ruglige offuer oss / ved Jhesum Christum vor frelsere / paa det wi ved samme naade retferdige giorde / skulle være arffuinge til det euige liiff / effter

hobningen / det er vissetige sant.

Det Fierde.

Huad betyder da saadan vand døben? Suar.

Den betyder/ at den Gamle Adam i oss / skal ved daglige penitens / det er / anger oc ruelsen druckne / quelies/ oc dræbes met alle synder oc sine onde begieringer / Oc tuert emod skal den ny Menniske daglige opstaa fremkomme oc leffue retferdelige / oc reenlige for Gud euindelige.

Huor staar det screffuit? Suar.

Sancte Pouel scriffuer til de Romere i det Siette Cap.

Capit. Wi ere begra Christo ved Doben den / paa det at lige so Christus er opueckt fraa de døde ved Faderens herlighed / Saa skulle oc wi i et Nyt leffnid vandre.

Huorlunde mand skal lere de enfoldige at scriffte.

Huad er scrifftemaal? Suar.

Scrifftemal begriber tu stycke i seg. Det første. At mand bekender sine synder.

Det andet / At mand annamer Absolution eller synders forladelse aff scrifftefadren lige som

... sielff / oc bør hannom ... tuile / men stadelige Tro / ... hans synder ere hannom da oc saa forladen for Gud i Himmelen.

Huilcke synder skal man da scriffte.

Suar.

For Gud skal mand giffue seg skyldig for alle synder / oc saa for dennom som wi icke kende / som wi giøre i Fader vor.

Men for scriffteefaderen skulle wi bekende alene de synder som wi vide oc føle i hiertet.

Huilcke er de ?

Der see til din staad eller vilkor effter de X. Budord / om du æst en Fader/Moder/Søn/Daater/Herre/Frue/pige/eller suend/ om du haffuer verit vhorsam /

Vtro /

Vtro / Vflittig / Vred / Vtuctig eller auinds syug / om du haffuer giord nogit Menniske skade met ord eller gierninger om du haffuer stullit / værit forsømmelig / skødeløss / eller giord skade.

Kiære / sæth meg for en kort form eller maade at Scriffte.

Suar.

Saa skalt du sige til Scriffte-faderen.

Kiære verdige Herre / Jeg beder eder gierne at i ville høre mit scrifftemaal / oc sige meg mine synders forladelse til / for Guds skyld.

Ja / Sige frem.

Jeg arme syndere bekender

meg for Gud / skyldig at være i alle synder. Besynderlige bekender ieg for eder / at ieg er en Suend / Pige / etc.

Men ieg tien ganske vtrolige min husbonde / Thi der oc der haffuer ieg icke giort huad som de meg befalet haffue / ieg haffuer giort dennom vrede oc kommet dennom til at bande / Jeg haffuer været forsømmelig oc ladet skade skee.

Jeg haffuer oc saa været vhøffuist i ord oc gierninger / haffuer giort meg vred medh mine ieffnlige / Jeg haffuer murrit mod min Hustru oc bande hende etc.

Dette altsammen fortryder meg oc giøre meg ond / oc ieg beder om naade / Jeg vil meg bedre.

En

28

En Herre / Husbonde eller Hustru kand saa sige

Besynderlige bekender ieg for eder/ at ieg haffuer icke trolige opuectet mine børn / tynde/ Hustru til Guds ære / Jeg haffuer bandet/ oc giffuet onde exempel fraa meg med vtuctige ord oc gierninger / Jeg haffuer giort min nabo skade / bagtalet hannom/ Jeg haffuer solt mine vare for dyrt / oc haffuer solt falske oc icke ganske gode vare/ oc huad hand haffuer mere giort mod Guds Bud / oc mod sin staat oc vilkor etc.

Men der som nogen finder seg icke besuart met saande eller større synder / Hand skal da icke sørge eller videre søge effter synd eller opdichte sielff nogen synd oc der met giøre et martirium oc pine aff scrifftemaal / Men

optellye en eller tvo de som hand
ved / Saa bekender / Jeg besyn-
derligen at ieg haffuer en tidh
bandet / Item en tid haffuer
været vhoffisk i ord / en tidh
haffuer det forsømmet etc. Oc
lad det være nock. Vedst du oc
plat ingen (huilcket dog icke vel
mugeligt er) saa sig oc ingen be-
synderlige frem / Men tag syn-
ders forladelse paa det alminde-
lige Scriffttemaal / huilcket du
giør for Gud hoss Scriffttefade-
ren.

Der effter skal Scriffte-fadern sige.

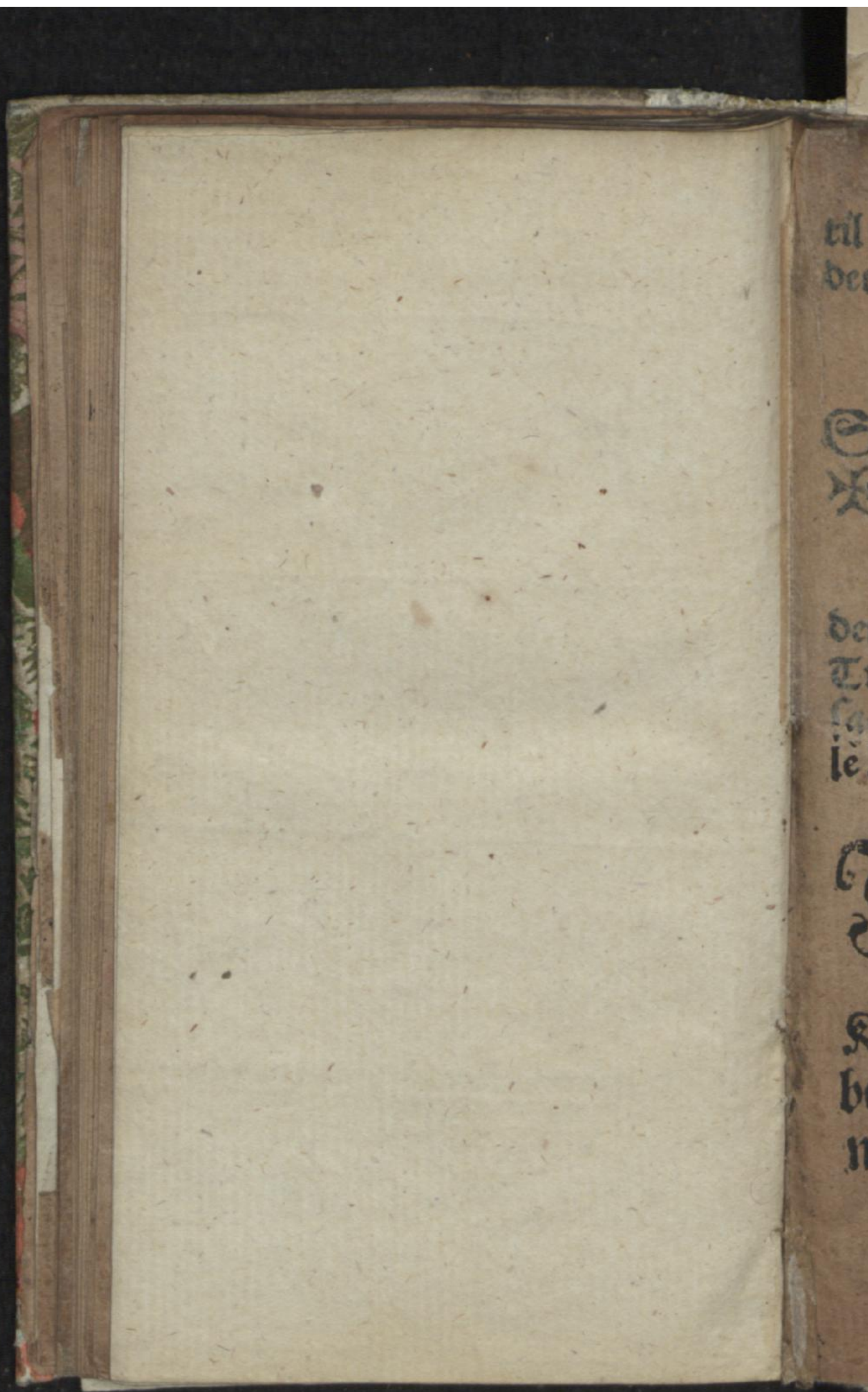
Gud være deg naadige oc styr-
ecke din tro / Amen.

Der næst siger hand.

Tror du oc at min forladelse
er Guds forladelse ?

Ja Kiære Herre.

Der

Om Afftenen / naar du gaar til sæng / skalt du signe deg med det hellige Korssis tegn oc sige.

I naffn Faders / ✠ oc Søns ✠ / oc Helligaands ✠ / AMEN.

Der effter paa dine knæ siddendis eller staaendis / opregne Troen oc Fader vore etc. Vilt du saa maa du der til bede denne lille Bøn.

Jeg tacker deg min Himmelske Fader / ved JESVM Christum din Kiære Søn / at du haffuer beuaret meg naadelige i denne dag / Oc icg beder deg / at

at du vilt vorlade meg alle mine synder / huor som ieg haffuer giørt vret / oc du vilt beuare meg naadelige i denne Nat / Thi ieg befaler meg / mit legomme oc Siæl oc alt sammen i dine hender / Lad din Hellig Engel være hoss meg / at den onde Fiende skall ingen macth faa med meg / Amen.

Oc da strax kand du gladelige legge deg til at soffue.

Huorlunde en Husfader skal lære sine tyunde at læse Benedicite oc Gratias.

Benedi-

Benedicite.

Børnene eller tieneste folcket skulle gaa frem til bordet / oc met sammen lagde hender tucte-lighe saa sige.

ALle øgne vocte paa deg HERRE / oc du giff-uer dennom deris spis-ning til rætte tiid / Du opla-der din haand / oc metter al-le leffuendis Creatur med * Benedidelse.

Vtydning.

* Benedidelse / det er / at alle dyur faa saa megit at æde / at de ere lystige oc glade der offuer / Thi sorge oc girig-hed forhindrer saa benedidelsen.

Der effter Fader vor etc. oc denne effter folgendis bøn.

HERRE

HERRE Gud Him-
melske Fader / velsigne oss
oc disse dine gaffuer / som wi
aff din milde godhed anna-
me til oss / ved IHEsum
Christum vor HERRE /
AMEN.

Gratias.

Lige saa effter maaltid skulle
de oc saa tuctelige met sammen
lagde hende siger.

TAcker HERRen fordi
hand er god / oc hans mi-
skundhed vaarer euin-
delige / den som giffuer alle
Creature deris spisning / den
som

som giffuer queg deris foer / oc raffneunge deris føde som robe til hannom / hand haffuer icke lyst til hestens styrcke / ey heller vel behagelighed i nogen mands been / HERREN haffuer velbehagelighed i dennom som hannom frycte / oc i dennom som vente hans Barmhiertighed.

Der effter Fader vor / oc denne effter volgende bøn.

Wi tacke deg HERRE Gud Himmelske Fader / ved Jesum Christum vor HERRE / for alle dine

velgier-

velgierninger/ du som leffuer oc regnerer til euighed / AMEN.

En husstaffle / som inde holder nogre sprock / for alle hellige orden oc stater / ved huilcke sprock de kunde formane dennom sielffue til deris embete oc tieniste.

En Biscop / Sognepreſt oc Predickere.

En Biſcop ſkal være vſtraffelig / en Quindes mand / vagen/ædru/ Erlig/Sindig/ Hand ſkal gierne læne huſs / hand ſka

være

være bequen til at lære andre / 36
hand skal icke dricke seg drucken
aff vin eller anden drick / Hand
skal icke slas eller trætte / Hand
skal icke være girig til baate el-
ler vbørlig vinding / Man hand
skal være mild oc retferdige / oc
kunde vel faarestonde sit egit
huss / oc haffue lydige børn met
all ærlighed / Hand skal icke hel-
ler være den som haffuer nylige
taget ved troen / 1. Timoth. 3.

Om verdslig Off-righed.

Huer Menniske skal være Her-
redømme oc macten vnderda-
nig / Thi det er ingen mact til
vden aff Gud / Alden mact som
til er / hun er skicket aff Gud /
Huo som staar mod macten /
hand staar mod Guds skickelse /
Oc

Oc de som staa der emod / de faa doom mod dennom sielffue / Thi hun bær icke suerdet forgeffuis / Hun er Gudz tiænerinde oc en haffnnerinde til at straffe dennom som ilde giøre. Til de Romere i det Trettende Capit.

Ecte Mend.

J Mend skulle boo oc leffue viislige med eders Hustruer / oc giøre dennom deris ære / som de vanmectige / som ere oc det naadelige liffuis metarffunge / paa det eders bøn icke bliffuer forhindret 1. Petri. 3. Coloss. 3.

Ecte Quinder.

Quinderne skulle være deris mend vnderdanige lige som Herren / Saa som Sara vor Abraham /

ham lydig / oc kallede hannom Herre / hues døtter i ere vordne/ om i giøre vel / oc icke frøcte for nogen rædsel.

Forælderne.

I Forældre skulle icke opuecke eders børn til vrede / paa det at de icke bliffue mistrøstige / Men opføder dennom i tuct oc formaning i Herren. Til de Ephe. 6. Capit.

Børn.

I Børn værer eders forældre lydige i Herren/Thi det er retferdigt oc ærligt / ære din Fader oc din Moder (det er det Første Bud som haffuer foriættelse) at det maa gaa deg vel / oc at du maat bliffue langliffuit paa iorden. Ephe. 6. Capit.

Suenne/ Piger/ Daglønere oc Arbeidere.

J Tiænere verer eders timelige Herrer lydige/ met frøct ræd sle i eders hiertis enfoldighed lige som Christo/ Oc tiæner dennom icke alenist i deris øgen/ at i mue teckis menniskẽ/ men som Christi tiænere/ Oc giører saadan Guds villie aff hiertet met vel villighed/ Oc clader eder ticke at i tiæne Herren oc icke menniskẽ. Oc vider at huer som gør nogit got/ hand skal faa løn/ huad heller hand er tiænere eller frii.

Husfader oc Husmoder.

J Herrer (eller Husbodder) giører oc det samme mod tiænerne/ oc forlader eders trusel/ oc vider at eders Herre i Himmlen oc Gud acter ingens persone.

xiige

Unge Folck.

J Ungefolck værer de gamle vnderdanige/ oc beuiser der met eders ydmyghed/ Thi Gud staar mod de hofferdige / oc giffuer de ydmyge naade / Thi ydmige eder vnder Guds veldige haand/ At hand skal ophøye eder i sin tid / 1. Petri. 5.

Encker.

Der som er en ræt Encker oc ensom / hun sætte sit haab til Gud / oc bliffue i bøner dag oc natt / Men huilcken som leffuer i velløst / hun er leffuendis død. 1. Timoth. 5.

Menigheden.

Elske din neste som deg sielff / i dette ord er alle Bud forfattede / Rom. 13.

Oc beder inderlige for alle mennniske 1. Timoth. 2.

Huer tage seg her sit egit stycke /
Saa vil Gud vnde hannom godlycke.

En liden bog om Bruduielse/ for de enfoldige Sogne-prester.

D. Martinus Luther.

DEt er et almindeligt sprock / Saa mange Land saa mange seder / Efftersdi at Brøllup oc Ecteskaffs stat er en verdslig handtering / da bør oss aandelige el-
ler

ler kircke tienere intet at ordinere eller re-
gere der i/ Men lader huer stad her i ny-
de oc beholde sin brugelse / oc seduan-
ne. Sommestæds føre de Bruden tuen-
ne gange til kircken / baade om Afftenen
oc om Morgenen / Sommestæds icke v-
den en gang/ Somme forkynde oc opliu-
se deris Ecteskaff paa Predicke stolen /
troo eller tre vger tilforn / Dette oc alt
andet saadant / lader ieg Herrer oc För-
ster / Borgermestere oc Raad / skaffue
oc giøre som de ville / Det kommer meg
intet ved.

Men naar mand begerer aff oss / at
wi skulle for Kirckedøreen eller i Kir-
cken læse Guds velsignelse / oc bede vor
bøn offuer Brud oc Brudgomme / eller
vie dennom til sammen/da ere wi skyldi-
ge det at giøre/ Derfor vilde ieg lade vd-
gaa denne lille Bog om Brudvielse/ for
de vnge Sogneprester som icke bedre
kunde / at de motte bruge endrectelige
met oss denne form oc maade. De an-
dre som der bedre kunde (det er) de som
icke kunde alting / Men de lade dennom
tycke at de kunde alting / de haffue den-
ne mine tiænste intet behoff / vden saa
migit at de kunde kostelige oc Mesterli-
ge straffue oc sætte til rætt det wi giøre /
oc tage dennom vel vaare at de icke skulle

holde nogit lige met andre / oc giøre altingefter deris egit hoffuit / Thi mand motte ellers tencke at de skulle lære nogit aff andre / det vore en stor skam.

Efterdi at mand haffuer her til brugit saa drabelig stoor prang met Muncke oc Nunner i deris induielse / Endog at deris stad oc vesen er en vgudelig oc klar Mennisklelig tant oc dict / som ingen grundvol haffuer i scrifften / Huor megit mere skulle wi ære denne gudelige stad / oc met mange herlige stycker viie Brud oc Brudgomme til sammen / oc bede for dennem / oc ære dennom ? Thi endog det er en verdslig stad / saa haffuer det dog Guds ord for seg oc er icke dicket eller sticktet aff Mennisken / som Muncke oc Nunne stad / Derfor skulle det hundrede maal yppermere actis end klosterleffnis stad / Huilcken som skulle actis at være den aller verdsligeste oc kiødeligste stad / efterdi det er fundet aff kiød oc blod / oc sticket aff verdslig visdoom oc fornufft.

Oc paa det at vngt folck motte lære at ansee aluorlig denne Ecteskaffs stad / oc den i ære at holde som Guds gierninge oc Bud / Oc icke saa spottelige driffue deres daarhed der om / met la-
der/

der/met bespottelse oc med anden saadan løsactighed / som mand plegede her til at giøre lige som det skulle være en skempt eller børneleeg at giffue seg i Ecteskaff / eller giøre Brullup.

De som haffuer først frictet/at mand skal for Brud oc Brudgomme til Kircken/ansoge der for ingen skempt/men for en ret aluorlighed / Thi vden tuifl / vilde de der hente Guds velsignelse oc en almndelig bøn / oc icke driffue nogen leckerii eller Hedensk abenspil.

Saa beuiser oc det samme den gierning i seg sielff vel / Thi huo som begerer aff Sognepresten eller Biscopen en almindelig Bøn oc Guds velsignelse / hand giffuer vel der met tilkende (end dog hand taler det icke ved met munden) huad fare oc nød hand giffuer seg i/ oc huor storlig hand haffuer samme Guds velsignelse oc en almindelig bøn behoff til Ecteskaffs stad / Thi hand fornimmer vel / som mand oc dagelige befinder/ huilcken vlycke Dieffuelen kommer aff sted i Ecteskaffs stad / met Hoor / vtroskaff / Venighed oc alle hoande iammer.

Saa ville wi nu paa denne maade / handle met Brud oc Brudgomme / der som de deraff oss bede oc begere.

For det Første skal der liuses for dennom aff Predicke stolen / met saadanne ord.

Hans N. oc Grete N. ville effter Guds Ordning giffue dennom til sammen i den Hellige Ecteskaffs stad/ oc der for begere de en almindelig Christelig bøn for dennom / at de kunde det begynde i Guds Naffn / oc det motte vil lyckis for dennom.

Oc om nogen haffuer der i at sige / giøre seg det betiden / eller tie seg stille.

Gud

skaffs staat / oc haffuer velsignet dennom met liffsens fruct / Oc der i betegnet din Kiære Søns Jesu Christi / oc den hellig Kirckis hans Bruds Sacramente / Wi bede din grundløse godhed / at du vilt saadan din skaffning ordening oc velsignelse icke lade forrickis eller for derffuis / men naadelige henде beuare / Ved Jesum Christum vor HERRE.

A M E N.

En

En Liden Ny Bog om Døbelsse/ som Martinus Luther giørde.

Martinus Luther ynsker alle Christne læsere/ naade oc frede i Jesu Christo vor HERRE.

EFterdi ieg daglige seer oc hører/ at mand met stoor vflitighed oc valuorlighed (ieg vil icke sige met løsactighed) handler offuer børnene det Høguerdige Hellige oc trøstelige Daabens Sacramente / Hwilcket ieg tror oc faa at være en orsage til / at de som der hoss staa / inthet de aff kunde forstaa / huad der bliffuer taler eller handler / tyckis meg icke allene nyttelig men oc saa nødtørteligt at være / mand det paa tydske oc icke lenger

der

paa Latine handler. Oc haffuer ieg der fore begynt at vdsætte paa Tydske de ord som høre til Daaben / paa det at de som ere Faddere eller der hoos staa / motte opueckis til troen oc til en aluorlig paa ææctelse / oc de Prester som Døbe / motte haffue dess ydermere flitighed for deris skyld som høre der paa.

Men ieg aff en Christelig tro / beder alle dennom som Døbe / som holde børn til daab oc som der hoss staa / at de ville lade dennom gaa til hiertet den herlige kostelige gierning / oc den store aluorlighed som er i samme gierning. Thi du kand høre her i ordene som staa i denne bøn huor klaglige oc aluorlige den Christen Kircke frem drager barnit til daaben oc met bestaandige oc vtuilactige ord for Gud bekenner / at barnet er met Dieffuelen besæt / oc syndsens oc verdsens barn / oc beder saa flitelige om hielp oc naade ved Daaben at der motte bliffue Guds børn.

Vilde du derfor betencke at det er plat ingen skemt / at handle mod Dieffuelen / oc icke alene vddriffue hannem aff barnet men oc saa (effterdi det skal alle sine dage haffue saadan en mectig fiende paa sin hals) at være det arme barn

aff

aff gantſke hiertet oc en ſterck tro beſtan-
dig/ oc met alle ſtørſte paa actelſe oc in-
derlig begtering bede at Gud effter ſom
denne bøn lyder / vilde icke allene hielpe
barnet fra Dieffuelens vold/ Men oc ſaa
beſtyrcke / at det motte Ridderlige i liff
oc død beſtaa mod hannom. Oc frycter
ieg viſſelige at det gaar mange ilde eff-
ter Daaben / derfor at mand ſaa kalde-
lige oc ſaa laddelige met dennom om gaa
oc ſaa aldelis vden aluorlighed for den-
nom bede i Daaben.

Saa tencke nu at diſſe vduortis ſticke
ere aller ringeſte i Daaben ſom er at
blæſe barnit i øygene / at ſigne det met
korſſes tegen / at legge ſalt i munden/
ſpør oc ſkarn komme i ørene oc næſen/ at
ſmørge bryſtet oc ſkulderne met olye/ oc
hoffuit panden met Chriſmen / J dra ge
det ſin døbe ſkiorte / oc giffue det et tend
liuſs in haanden/ oc andet ſaadant mere/
ſom aff Menniſken er tellagt at pryde
Daaben met / Thi Daaben kand vel ſtaae
for vden ſaadanne tinge/ oc de ere icke de
rætte ſtycke ſom Dieffuelen ſkyer oc flye
fore / Hand foracter vel mectigere ting
Det maa gaa her aluorlige til.

Men ſee der paa at du ſtaar der i en
ræt tro/ oc hører Guds ord / oc aluorli
ge beder. Thi naar Preſten ſiger/ Lad

c ij

93

oss bede / da formaner hand so deg / at du skalt met hannom bede / Oc alle faddere oc de som staa omkring daaben / skulle i deris hierte bede alle de ord som presten i sin bøn opregner / Derfor skal oc Preste sige samme ord frem vdtydelige oc langtsomt / at fadderne kunde dennom vel høre oc fornemme / oc ved dennom selffue i hiertet met Presten bede oc frem sætte for Gud barnens nød met aluorlighed / aff deris gantske formue / for barnit sætte dennom mod Dieffuelen / oc saa stelle dennom / at de lade der være en aluorlig ting for dennom / efftersom at der er for Dieffuelen ingen skempt.

Derfor er det vel redeligt oc ræt / at mand icke tilstæder nogen drucken eller vild prest at døbe / ey heller bede løsactige folck til fadderne / men fine / tuctige / aluorlige / fromme Prester oc faddere / til hvilcke mand kand seg vor see / at de handle samme sag met aluorlighed oc met en ret tro / at mand icke sætter Dieffuelen det høgwirdige Sacrament fore til en spot / oc vanære Gud / som vdøsser offuer oss i daaben sin offuerflødige oc grundløse naadis riigdom / saa at hand selff kaller det en ny fødsel / Met hvilcken wi vorde ledige fraa dieffuelens tyranni / løse fraa synden / døden oc helffuede /

de / liffsens børn oc arffuinge til alt det gode Gud haffuer / oc Guds egne børn oc Christi Brødre.

O Kiære Christne Menniske / lader oss icke saa vsiitelige acte eller handle saadan vsigelig gaffue / Er dog daaben vor eniste trøst oc indgang til alt det gode Gud haffuer / oc all helgens menninghed / Der til hielpe oss Gud / Amen.

Døbe-

47

Petrus Palladius / ynsker alle Sogneprester Guds naade oc fred ved Jesum Christum vor Herre.

Nøddis ieg til Kiære brødre in Christo i mit suare embede oc store arbeyde oc største vledighed / at vdsætte aff Tydske paa Danske denne lille Manual eller Haandbog saa som ieg kunde / icke som ieg skulle / Derfor beder ieg eder kiærlige oc gerne / at i tage dette mit føye arbeyde til tacke / ind til saa lenge nogen kand oc vil det effter Tidsken forbedre / huilcket ieg seer gantske gerne / Dog saa at der intte telleggis eller fraa tagis andet end Enchiridion Lutheri inde holder / Ellers er min

er min ydmyge bøn oc begere til
eder alle oc huer serdelis / Først
for Guds æris oc siden for den
hellige kirckis opbyggelses skyld/
at ville alle samdrectelige holde
desse Ceremonias vid mact / oc
saa vare paa eders embede / at
i det met en god samuittighed for
Gud oc Menniskens forsuare kun-
de /. Oc ville icke ansee nogen
Menniskes smiger eller trusel /
men mere der som Paulus sagde/
Ve meg der som ieg icke Predi-
cker Euangelium / Gud styr-
cke eder alle met sin naa-
de ved sin Kiære Søn
Jhesum Christum
vor Herre.
AMEN.

Prentet i Ly-
beck/ hoss Jør-
gen Richolff

Aar effter Guds Byrd /
1566.

